

Stödodling av hotade Stockholmsväxter

- ett samarbete mellan Stockholms stad
och Skansen.

Skansen och Miljöförvaltningen

Stödodlingen är ett samarbete mellan Stockholms stad och Skansen. Det ingår i projektet "Biologisk utveckling av Stockholm", BUS, som drivs av Miljöförvaltningen. Stödodlingen ingår i Skansens arbete med att bevara växter och djur samt att utveckla och berika de kulturhistoriska miljöerna.

Skyddsvärda kärlväxter i Stockholm kartläggs genom ArtArken – Stockholms artdata-arkiv. Här

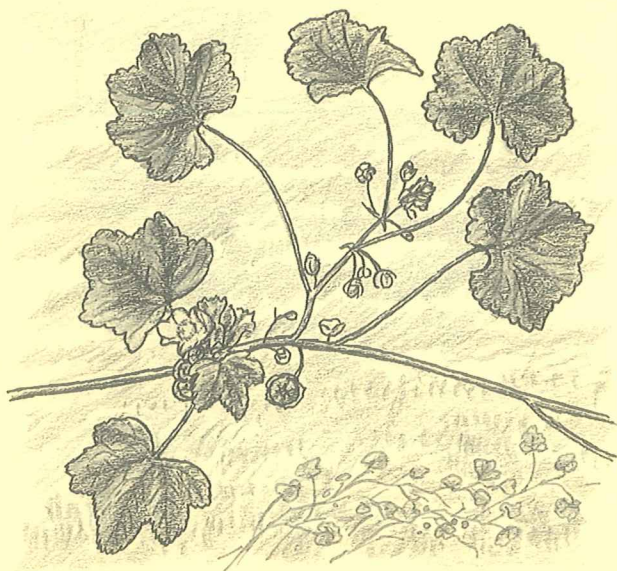
samlas uppgifter om hotade växter och djur i Stockholm. Rapportera gärna på:
www.slb.mf.stockholm.se/miljo/artarken/.

Den här foldern togs fram sommaren 2001 när odling och floraberikning pågick som bäst i Skansens stads kvarter. Vi ber om förståelse för eventuella förändringar.

Manus: Mats Gothnier, Miljöförvaltningen, Stockholms stad
Växtillustrationer: Hans Sjögren
Växtkarta: Kerstin Fogelberg, Skansen
Layout: Ingrid Edgards, Skansen

Stort tack till Per Sigurd Lindberg, Henry Gudmundson och Mora Aronsson för värdefulla bidrag med fröer.
Stort tack till Hans Nilsson och Staffan Lundstedt, Bergianska trädgården, för förgrodd av växterna.

Stödodling på Skansen

Vit kattost

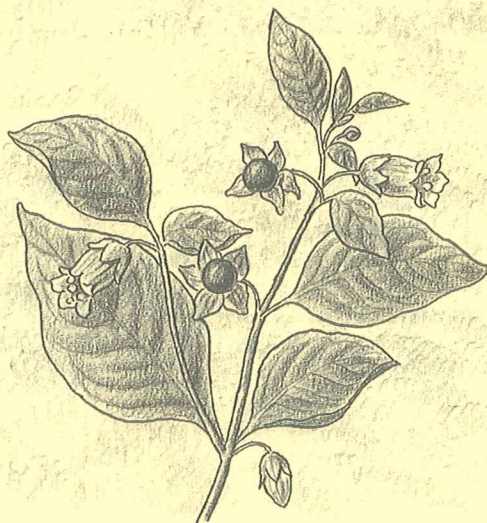
Vid Skomakarhuset i Skansens stadskvarter kan du se några av Stockholms mest sällsynta invånare. Många växter i staden har en besvärlig situation. Igenväxning, intensiv städning, nybyggnationer och i vissa fall ren okunskap hotar dem. En del av arterna är redan bortträngda ur Stockholms flora, medan andra står kvar i små sårbara bestånd. Skansens stödodling vill hjälpa till att säkerställa dem för framtiden!

De flesta växterna i odlingen är samlade som fröer från vilda

bestånd i Stockholm. Efter förgrodd på Bergianska trädgården, har de planterats ut på Skansen. Fröer från stödodlingen ska återföras och förstärka de ursprungliga bestånden i Stockholm.

Med stödodlingen vill vi ge Skansens besökare möjlighet att uppleva en ganska anonym del av stadens biologiska mångfald.

I Skansens stadskvarter finns fler exklusiva växter att upptäcka. Gör gärna en botanisk vandring med denna folder som guide!

Belladonna *Atropa belladonna*

Denna resliga växt som står längst bak mot Skomakarhusets vägg är faktiskt närmast släkt med potatis. Arten är mycket sällsynt och påträffas främst vid gamla odlingar. På höstkanten får växten karaktäristiska klotrunda och svarta bär som ibland sitter kvar över vintern.

Belladonnan är mycket giftig. Avkok på växten har i äldre tider använts till att försköna. Då växtsaft droppades i ögat förlamades regnbågshinnan och ögonen blev mörka och glansfulla, därav namnet belladonna – vacker dam. I Stockholm är belladonnan känd från bl. a. Observatoriekullen,

där den kanske är en rest från trädgårdsodling sedan mitten av 1800-talet.

En av de få växtplatserna i landet är Hagakullarna i Solna, där belladonnan sågs fram till 1994. Utfyllnadsmassorna i kullarna kommer bl. a. från de rivna Klarakvarteren i centrala Stockholm, så möjligen har växten funnits här sedan lång tid.

Ursprunget till belladonnan på Skansen är den botaniska trädgården i Sienna, Italien. Detta är lite fusk, men när växten skulle samlas i Stockholm stod inte ett enda exemplar att finna.

Bosyska *Ballota nigra ssp nigra*

Bosyskan finner man ibland vid gårdar, vägkanter och i hamnar. Den blommar med violetta blommor från juli till september. Precis som släktingen kattmynta har den brännässlelika blad. I Stockholm finns äldre uppgifter om bosyska från åtminstone ett tiotal platser. Idag återstår bara två.

Ursprunget till bosyskan på Skansen är Norra Hammarbyhamnen på Södermalm. Här finns

den rikligt kring staketet nära entrén till den s. k. Disponentvillan på Barnängsgatan 66. Hit kom den troligen som medicinalväxt eller i samband med den bomullshantering som tidigare fanns i området.

Växtplatsen vid Disponentvillan upptäcktes redan 1925 och har sedan dess blivit flitigt besökt av stadens botanister och naturintresserade.

Knippnejlika *Dianthus armeria*

Från högsommar till höst blommar den sällsynta knippnejlikan, med purpurroda tandade kronblad. Typisk är även det kantiga fröhuset som ibland sitter kvar över vintern. Växten är tvåårig, vilket betyder att den bildar bladrosett första året. Antalet förekomster i Sverige är färre än 50. Den är därför upptagen på s. k. rödlista över hotade växter och placerad i kategorin "sårbar".

Den enda idag kända växtplatsen i Stockholm finns på Beckholmen,

strax söder om Skansen. Hit kom den troligen med fartyg som fripassagerare i barlasten.

På Beckholmen fanns i början av 1980-talet ett 100-tal individer. Ett tag såg det dock riktigt illa ut för knippnejlikan. En massa bråte från hamnverksamheten dumpades över platsen och 1997 fanns bara två individer kvar. Beståndet har dock återhämtat sig och fröer har samlats från ett bestånd om ca 30 plantor till en tryggad tillvaro på Skansen.

Hjärtstillla

Leonurus cardiaca ssp cardiaca

Längst ner i odlingen bakom knippnejlikan står hjärtstillan. Den har små ljusröda blommor som sitter i kransar på fästet av övre bladen som är karaktäristiskt treflikiga. Hjärtstillla var tidigt uppskattad som lugnande medicinalväxt och fanns vid klostergårdar redan under medeltiden.

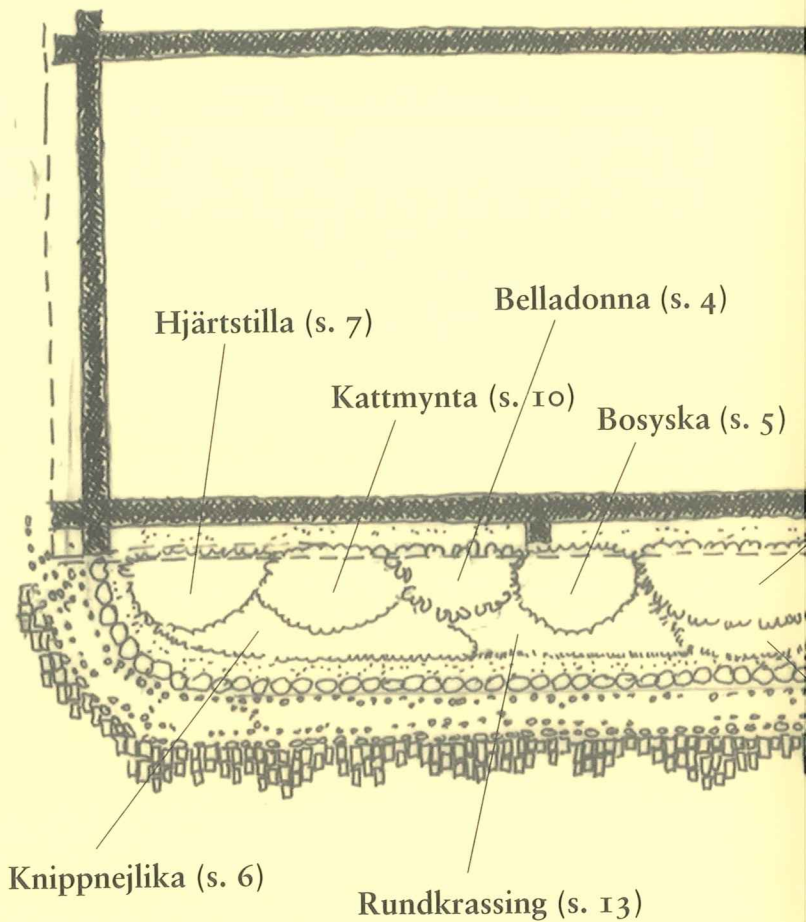
På några av dessa platser finns hjärtstillan kvar som levande kulturminnen. Växten är annars ovanlig i landet och upptagen i den s. k. rödlistan, kategori "missgynnad". I Stockholms kommun har det totalt funnits ett tiotal förekomster. Idag är det osäkert om någon enda stabil förekomst finns kvar.

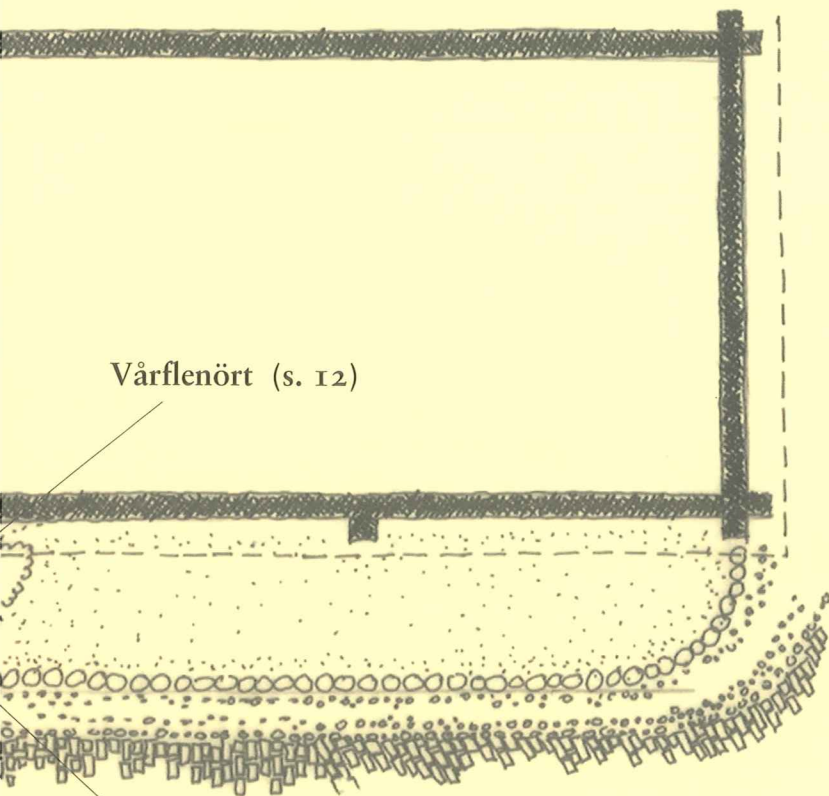
Ursprung och levnadsöde för hjärtstillan på Skansen förtjänar en kort resumé. Växtmaterialet kommer från Danvikstull. Det är oklart hur länge hjärtstillan funnits här, men gamla herbarieark visar att den fanns på denna lokal åtminstone 1894.

Växten kämpade sedan på under hela 1900-talet, trots att i stort sett samtliga aktiva botanister var här och samlade hjärtstillan till sina herbarier. Ett större hot, som till sist tog knäcken på växten, var dock byggandet av en bensinstation (1988).

Botanisten Per Sigurd Lindberg var påpassligt framme och räddade några fröer. Under perioden fram till år 2001 levde den sedan i exil, först som koloniväxt i Eriksdalslunden, därifrån till Lindbergs fars trädgård i Djurs-holm och därifrån till Skansen. I och med stödotdlingen återvänder den till staden.

Växter utanför Skomakarhuset

Vårflenört (s. 12)

Spetsfingerört (s. 11)

Vandra nu vidare till Mekaniska verkstaden och gården till huset från Bondegatan där Kryddboden ligger. Där finns fler växter att upptäcka.

Kattmynta *Nepeta cataria*

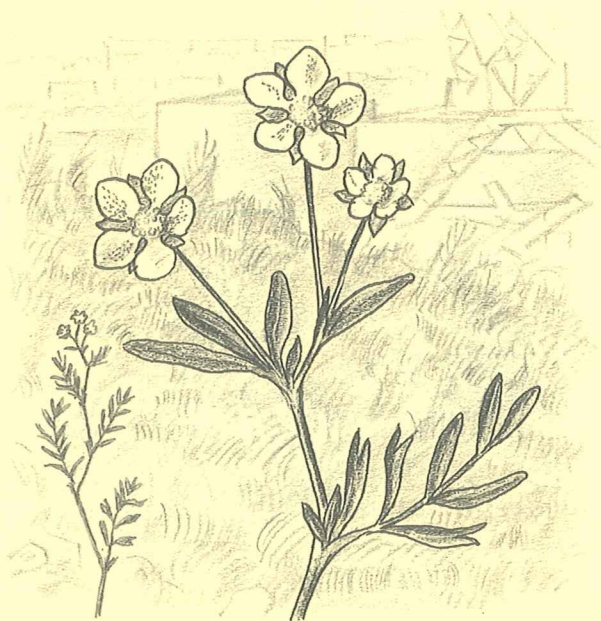
Kattmyntan står i odlingen mellan belladonnan och hjärtstillan. Den blir i gynnsamma fall meterhög och blommorna, vita med rosa fläckar, sitter i kransar. Det finns flera odlade former av kattmynta som inte är lika ursprungliga, t. ex. den variant som doftar citronmeliss. Doften från äkta *Nepeta* är ganska frän och lär göra hankatter parningstokiga, därav namnet. Blommorna hos kattmynta är nektarrika och en mångfald av blomflugor, humlor och bin lockas ofta hit.

Växten är idag mycket sällsynt och klassas som akut hotad i landet. Odling vid kulturhistoriskt intressanta platser anges ofta som ett viktigt komplement till de få kvarvarande vilda växtplatserna. Det sista fyndet i Stockholm gjordes nära Karlberg i mitten av 1990-talet. Flera äldre floror anger att kattmyntan tidigare fanns "flerstädes" i Stockholm.

J-E Wikströms klassiska Stockholms Flora från 1840 nämner ett par lokaler i stadens närhet.

Kuriöst nog visar sig en av dessa lokaler vara "Gungan" d.v.s. den plats vid Sandsborg i Enskede, där huset Stora Gungan stod. Det är således fullt möjligt att kattmyntan och den gamla byggnaden, nu återskapad som krog på Hyttorget på Skansen, varit grannar förut.

Ursprunget till den kattmynta du ser i odlingen är lite oklar. Den är samlad i Bergianska trädgården där den funnits sedan 1987.

Spetsfingerört *Schistophyllidium bifurcum*

På lite torrare underlag i odlingens framkant växer några plantor av den sällsynta spetsfingerörten. När den gula lilla fingerörten blommat över för säsongen, känns den ändå lätt igen på de kluvna spetsarna på småbladen.

Växten har alltid varit mycket ovanlig i landet. I dag finns bara fem kända förekomster. Den är klassad som "sårbar" i den nya nationella rödlistan för hotade växter.

I Stockholm upptäcktes två lokaler redan i slutet på 1800-talet. Den ena låg vid nuvarande Södersjukhuset på Södermalm men försvann när den belamrades med sönderslagna buteljer! Den andra växtplatsen är Värtahamnen, där den alltså fortfarande finns kvar i ett stabilt bestånd.

Ursprunget för spetsfingerörten i stöddodlingen är fem plantor som flyttades från Värtahamnen under sommaren 2001.

Vårflenört *Scrophularia vernalis*

Till höger om belladonnan står vårflenörten. Den blommar med ljusgula blommor redan i maj-juni. Efter blomningen känns den igen på de finhåriga och dubbeltandade bladen. Vårflenörten är egentligen hemmahörande i varmare trakter som Persien och södra Europa. I Sverige är den sällsynt och förvildad från gamla odlingar.

I Stockholm har den en lång tradition som kulturväxt. Redan 1792 uppges den från Stockholms gator och under 1800-talet fanns den på flera ställen. Under 1900-

talet har dock antalet förekomster minskat kraftigt och idag återstår bara två. Den ena är räddad genom ett privat initiativ på tomtmark norr om sjön Trekanten vid Liljeholmen. Den andra förekomsten är Waldemarsudde på södra Djurgården, där arten finns dokumenterad redan 1840. Det är härifrån Skansens vårflenört har sitt ursprung.

Besök gärna växten på den vackra ursprungslokalen - terrassmurarna mellan Waldemarsuddes konstmuseum och Saltsjön.

Rundkrassing *Lepidium neglectum*

På lite grusigare underlag framför belladonnan står några plantor av den oansenliga lilla rundkrassing. Den beskrivs som sällsynt i landet på torr grusmark t. ex. bangårdar, hamnar och vägkanter.

Att växten kanske är förbisedd, antyds även av det latinska artnamnet *neglectum*. Arten är mycket lik den vanligare gatkrassing.

Växten har en spännande historia i Stockholm. Det fåtal fynd som finns genom tiderna, är alla gjorda i anslutning till gamla banvallar och skräpmarker. På dessa biotoper sker ett ständigt slitage, vilket gör att den ettåriga lilla växten slipper konkurrens från andra arter.

Ursprunget till rundkrassing på Skansen är den nu försvunna bangården på Södra station. När området bebyggdes med bostäder

under 1980-talet samlades några fröer in av eldsjelen Per Sigurd Lindberg. Det är dessa fröer som idag utgör materialet till de stödodlade plantorna.

Stadskvarterets växter

Mer än 200 växtarter har påträffats i Stadskvarteren! Floran är en spännande blandning av naturligt inkomna och medvetet hitförda arter. Några växter på torvtaken har kanske till och med importerats med hjälp av de fritt flygande vitkindade gässen.

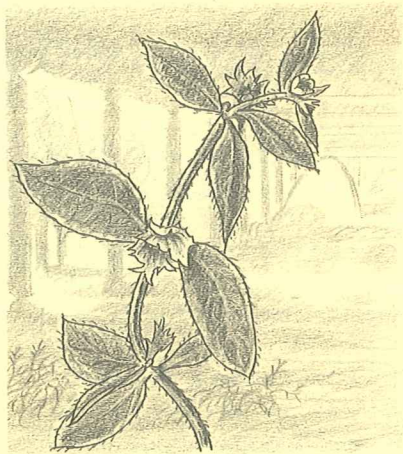
Rännstensflora

Kullerstengatan är idag en ovanlig och hotad biotop i Stockholm. I kanterna av gatan kan du upptäcka gamla gatuväxter som vit och skär kattost, *Malva pusilla* respektive *neglecta*. Det är små krypande växter som redan Carl von Linné noterade när han gick på Stockholms gator omkring 1740.

Här finns även den i landet mycket ovanliga paddfoten, *Asperugo procumbens*, vars frögömmen ser ut som små paddfötter. De exemplar du ser här är hitflyttade från en lokal under Västerbron på Långholmen.

Du kan även finna trampört, *Polygonum aviculare*, och gatkrassing, *Lepidium rudemale*. Trampörten gynnas liksom de

andra gatuväxterna av ett visst slitage i gatumiljön. August Strindberg lär lakoniskt ha beskrivit trampörten: "...också en olycklig som lärt sig i lifvets alla förhållanden..."

Paddfot

Växter på taken

I stadskvarteret på Skansen finns två torvtak. Det ena är Skomakarhuset och det andra är huset från Bondegatan där Kryddboden ligger. Ursprungligen har torvorna tagits från ängsmark, men idag växer främst olika slags fetbladsväxter på taken. En av dessa är taklök, *Sempervivum tectorum*, som förr i tiden planterades på taken för att ge lycka åt huset.

Industrimiljöer

Flera av de växter som idag är utrotningshotade i Sverige finns kring äldre industrianläggningar. Bakom Skansens Mekaniska verkstad kan du se den vackra ulltisteln, *Onopordum acanthium*. Den skiljer sig från övriga tistlar bl. a. på att hela växten är fint ullhårig. Vissa exemplar kan bli två meter höga.

Växten har en lång tradition i hamnar och industriområden. Ulltisteln vid Mekaniska verkstaden är hitflyttad från området kring Skanstull och Norra Hammarbyhamnen på Södermalm.

Ulltistel

Utdöd bymälla återuppstår?

Skansens största botaniska raritet är bymälla, *Chenopodium urbicum*. Den har såtts på gården till Kryddboden. Växten är klassad som "utgången ur landet" eftersom den inte setts vildväxande sedan slutet av 1980-talet.

I Stockholm fanns bymälla på minst ett tjugotal platser runt förra sekelskiftet. Det sista fyndet gjordes 1926 i Äppelviken, Bromma. Bymällan har missgynnats av allt effektivare renhållning i rabatter och på bakgårdar. Sista växtplatsen i landet var en gödselstack i Västmanland 1987, varifrån det genetiska materialet till den rara bymällan på Skansen härstammar.

Läs mera!

Ylva Birkne: Från vårälskling till bitterknopp - en botanisk studie över stadskvarteren på Skansen, 2001, stencilupplaga.

P. S. Lindberg: Stockholmsfloran, 1983, Norstedts.

Rapport från Art-Arken, Stockholms artdata-arkiv, 1999, Miljöförvaltningen.

SKANSEN

Biologiska avdelningen, tel 08/442 80 00

www.skansen.se

Miljöförvaltningen

Tel: 08/508 28 800, www.miljo.stockholm.se